

שכן שאין להתפלל בשעת מנחה גדולה אלא בשעת הדחק. גם בשו"ע (רלג, א) נפסק שיעקר זמנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה אלא שאם התפלל משש ומחצה יצא. ויש ראשונים שנקטו אף לכתחילה משש ומחצה, וכן מצדד הגר"א (ע' משנ"ב רלג סק"א). ומובא שהחזו"א היה מתפלל תמיד בתחילת זמן מנחה גדולה. וכנראה טעמו היה כי חשש לדעות האוסרות סעודה קטנה מזמן מנחה גדולה. עפ"י 'אעלה בתמר' תשס"ה עמ' טז).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל העונה 'אמן' היא שמיה רבא מברך בכל כחו – קורעין לו גזר דינו... [ומובטח שהוא בן עולם הבא. שו"ת מהר"ם מינץ פא, וכ"ה בסידור ר' שבת]; רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אפילו יש בו שמץ של עבודה זרה מוחלין לו...; אמר ריש לקיש: כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שיערי גן עדן...; מאי אמן – א-ל מלך נאמן. (כך מעיד על בוראו. וצריך להרהר בכך בשעה שאומר אמן. עפ"י תוס').

אמר רב יהודה אמר רב: כל המבזה תלמידי חכמים אין רפואה למכתו. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל (פי' תינוקות של בית רבן [שאינן בו חטא]); אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש; כך מקובלני מאבותי (ואמרי ליה: מאבותיך), כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן – מחריבין אותה. רבינא אמר: מחרימין – ללא שיר) אותה.

ופסק הרמב"ם (תלמוד תורה ב, א – כפי גרסת הרשב"ש תיב, וע' כס"מ) שמחרימים את אנשי העיר עד שמושיבים מלמדי תינוקות. ואם לא הושיבו – מחריבים את העיר.

- ד. מנו חכמים עבירות שונות שבשבילן הרבה ירושלים, וסמכון על המקראות; – לא הרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת (אביי);
שבביל שבטלו קריאת שמע שחרית וערבית (רבי אבהו);
שבביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (רב המנונא);
מפני שלא היה להם בושט פנים זה מזה (עולא);
שבביל שהושוו בה קטן וגדול (רבי יצחק);
שבביל שלא הוכיחו זה את זה (רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא);
שבביל שביזו בה תלמידי חכמים (רב יהודה);
שבביל שפסקו בה אנשי אמנה [במשא ומתן, אבל בדברי תורה היו נאמנים ואין מתהללים בשקר] (רבא).

דף קב

- קפט. א. האם התירו בשבת להציל מפני הדליקה כלי עם אוכל רב בתוכו, יותר ממזון שלש סעודות?
ב. מה דין הצלת כלי תשמיש ובגדים?
ג. כאשר אחרים מצילים מזון מפני הדליקה, האם זוכים במה שהצילו? והאם יכולים וראוי להם ליטול אחר השבת שכר טרחה על הצלתם?
א. לדברי רב הונא בפירוש המשנה, מותר להציל כלי מלא ככרות וכדו', אף על פי שיש בו מאה סעודות. לא אסרו יותר משלש סעודות אלא כשמוציא מספר כלים בכמה פעמים. והסיקו (על פי דברי רבא) שמותר אף להניח ולחזור ולהניח מזון רב בתוך כלי גדול, כגון שפורס טליתו ונותן עליה סלים בזה אחר זה, ואחר כך מוציא בפעם אחת.

א. לפירוש התוס' (וכן משמע מהרא"ש ומשאר פוסקים – חזו"א ס,א), לדעת רבי אבא בר זבדא בשם רב, אין חילוק בין כלי אחד לכמה כלים. בכל אופן אסור להוציא יותר משלש סעודות לחצר אחרת, ומותר להציל לאותה חצר כמה שירצה.
 כתב הר"ף (ועוד): הלכה כרב הונא. וסל מלא ככרות מותר אף לחצר אחרת. ובכמה כלים אסור אפילו לאותה חצר (עפ"י חזו"א ס,א. וע"ש בהרחבה בבאור הסוגיא ודעות הפוסקים).
 ב. מדברי התוס' (יט): משמע שאף כלים הרבה שמניחם בתוך כלי אחד – מותר, אבל מדברי רש"י נראה שאין התר אלא כששופך הכל לתוך כלי אחד, ולא בכלים המקופלים בתוך כלי גדול (ר"ן). ובהזו"א (א,ס) נקט לאסור אפילו היו הכלים בתוך הגדול קודם לדליקה. (וע' ש"כ פמ"א הערה כו שהקשה על כך, וע"ש בתקונים ומלואים).

ב. מציל אדם כל כלי תשמישו (הנצרכים לו לאותו יום. ראשונים) לחצר המעורבת. בן בתירה אומר: אף לשאינה מעורבת.
 ולובש כמה מה שיכול ללבוש ועוטרף כל מה שיכול לעטוף. ופושט וחוזר ולובש ומוציא ופושט, ואפילו כל היום כולו. דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: שמונה עשר כלים בלבד (כמפורט בגמרא) – שכן דרך ללבשם בחול יחד. (ואינו פושטם לחזור וללבוש עוד. רש"י). ואומר לאחרים: בואו והצילו עמי.
 א. הר"ף כתב שהלכה כרבי מאיר דהיינו תנא קמא דמתניתין.
 י"ש מי שסובר שאינו פושט וחוזר ולובש אלא לדעת רבי יוסי (ב"י בדעת הרמב"ם). ואולם הסכמת הפוסקים שיותר.
 ב. י"ש מי שכתב שמסתבר שלא אסר רבי יוסי אלא בדליקה שהחמירו בה משום הגזירה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ה יח סעיף יח, עמ' מ).

ג. מצילים מן הדליקה מזון שלש סעודות כמו שנתבאר. ואומר לאחרים: בואו והצילו לכם. ומן הדין כל מה שמצילים – זכו בו, ואולם ירא שמים שאין נוח לו ליהנות מאחרים (בצורה זו שיודע שלא מרצונו הפקירו), מאידך אינו נוהג כמדת החסיד המוותר משלו לאחרים, ולכן אין נוח לו לטרוח בחנם – עושה עמו חשבון לאחר השבת, ליטול את שכר פעולתו (ואין כאן איסור 'שכר שבת' שהרי מן הדין הכל שלו ואיננו פועל עבור חברו).
 רב חסדא קרא להנהגה זו 'מדת חסידות' אבל רבא הקשה על כך, כי החסיד לא יטול כלום במקרה זה, כאמור.

א. הראשונים סתמו כדברי רבא, שהוא בתראה (וכן נקט המשנ"ב).
 ומכל מקום טוב וישר להחזיר את מה שהציל לבעליו (ע' חו"מ רנט,ז בדין זוטו של ים. ואעפ"י שכאן אמר בפירוש 'בואו והצילו לכם', מחמת חשש הפסד נאלץ לומר כן).
 ב. לדעת ריא"ז (הביאו הר"ן. וכ"כ הר"ד כאן ולהלן קמג:), אחרים מצילים להם יותר משלש סעודות, שאינם בהולים על הדבר ואין חשש שיכבו. ואולם מדברי הרמב"ם והסמ"ג והטור מבואר שאין התר לאחרים אלא כמו בעל הבית (כ"כ בשלטי הגבורים). וכן פסק השלחן-ערוך. ונראה שזה דוקא כשמצילים לעצמם, אבל אם מצילים עבור בעל הבית, יכולים להציל כמה שירצו, שאין שייך בזה 'אדם בהול על ממונו' (עפ"י משנ"ב ושער הציון שלד, ט. ובאופן זה שמצילים עבור בעה"ב יותר מהנצרך להם, נראה שאינם זוכים באוכל מן הדין שהרי אסור להם להציל לעצמם, וא"כ לכאורה אסור להם ליטול שכר על הצלתם, ואעפ"י שאמר 'הצילו לכם' היינו דוקא בכדי ג' סעודות, אבל היתר אינו הפקר. וע"ע בדברי הרמב"ם שבת כג,כד).

ג. כתב הר"ן: גם אם לא אמר לאחרים להציל – מצילים לעצמם, כיון שאסור לו להציל הרי הכל הפקר. ונקט באומר לאחרים כדי להשמיענו שאעפ"י שאומר להם על דעת שיצילו עבורו – מותר. ואולם יש חולקים וסוברים שאם לא אמר להם אין זה הפקר, מאחר ומצויים נכרים או יהודים המצילים עבורו אינו מתייבא. וכן נקט המגן-אברהם והב"ח, ומובא במשנ"ב ובבאה"ל. ומבואר בפוסקים שאף אם מצד דינא דמלכותא אין מועיל יאוש לזכות בו אחרים, אפשר ששונה כאן כשאמר 'הצילו לכם'. וצ"ע כשאמר 'הצילו' ולא אמר 'לכם'. ע' משנ"ב ובאה"ל סעיף טו.

ד. יש מצדדים לומר שאם האחרים החזירו לו את המזון בשבת מעצמם, שוב אסור להם ליטול שכר אחר כך משום 'שכר שבת', שכבר אינו שלהם ואינו יכול לומר משלי אני נוטל (ע' מג"א וא"ר שלד, ט).

קצ. א. פרצה דליקה בשבת – האם מותר לכסות חפצים כדי למנוע את הדלקתם? האם מותר להרטיב במים את המקום שהאש לא הגיע אליו? האם גרם כיבוי מותר?

ב. טבלה (= לח) שמונה עליה נר, האם מותר לנערה בשבת?

ג. נר שאחורי הדלת – האם מותר לפתוח ולנעול את הדלת כדרכו?

ד. האם מותר לפתוח דלת כנגד מדורה בשבת?

א. רבי שמעון בן גנס אומר: פורסים עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחו בהם האור, מפני שאינו נדלק באש אלא נחרך. וכן מותר לעשות מחיצה בכלים מלאים מים, ואפילו אם ידוע שיתבקעו ויכבו, כגון כלי חרס חדשים – שגרם כיבוי מותר.

וכשיטה זו אמר רב יהודה אמר רב: טלית שאחו בה האור מצד אחד, נותנים עליה מים מצד אחר ואם כבתה כבתה. (ובאופן שאין איסור משום 'מלבן' בשרייה – כגון במשקים המלכלכים. עתוס' ועוד).

רבי יוסי אוסר בכלים המתבקעים מפני שאדם בהול על ממונו וחוששים שמא יבוא לכבות בידים. [ולדעה זו, טלית שאחו בה האור מצד אחד אין נותן עליה מים אלא פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה. וכן ספר תורה – פושטו וקורא בו ואם כבה כבה].

א. כתב הר"ף: אין הלכה כרבי יוסי האוסר גרם כיבוי. מאידך השמיט הר"ף דברי רב יהודה בטלית שאחו בה האור. וכתב הראב"ד שזה אסור משום קירוב כיבוי. ואולם הרמב"ם פסק להתיר ליתן מים מצד אחד של הטלית. וכן הסכמת הרמב"ן והר"ן ושאר פוסקים. ולא יתן מים נקיים על הבגד משום 'מלבן' אלא שאר משקים (שלד, כד).

וכן נחלקו ראשונים (בתוס' מו: ד"ה מפני), כאשר אין דבר מפסיק בין האש למים כגון מחיצת שלג וברד ללא כלים. ואפשר שאף לדעת רבנו תם שאוסר אינו אלא מדרבנן (ע' חזו"א לה, א; קנו לשו"ע סימן רנב. ואולם בשו"ת אחיעזר (ח"ג ס) נטה שהוא איסור תורה). בשמירת שבת כהלכתה (מא, טז) כתב שמותר להניח שקיות ניילון מלאות מים בסמוך לאש. ובשו"ת אור לציון (ח"ב מג, ו) אוסר.

ב. כתב המרדכי: אין התר בגרם כיבוי אלא משום הפסד ממון אבל בלאו הכי אסור. וכן פסק הרמ"א (שלד, כב). ואילו המגן-אברהם (תקיד סק"ז) כתב להוכיח מהרא"ש שחולק על כך. ואחרונים חולקים על הוכחה זו (ע' משנ"ב שם; חזו"א לה, ז).

ג. גרם כיבוי מותר כשכוונתו להגן מהתפשטות האש ולא לכבות, ואפילו הוא 'פסיק רישיה' שיכבה. ויש להסתפק בשאר מלאכות בכגון זה (שלטי הגבורים). ובבאור הלכה (שלד, כב) נקט כדבר ברור לקולא, שמותר אף אם מכוין לזה וגם בשאר מלאכות (וכן הוכיחו אחרונים מדברי הרא"ש בב"ק ס).

ואולם לדעת המרדכי והרמ"א (הנ"ל), אין להתיר גרמא בכל המלאכות אלא במקום הפסד (הזו"א לח,ג).

ב. נר שעל גבי טבלה – מנער את הטבלה והוא נופל, ואם כבה כבה. ודוקא בשוכח את הנר שם, אבל הניח בידועין – אסור, שהטבלה נעשית בסיס לדבר האסור (ואסור לטלטלה כדי לנערה).

א. מדובר כשאין שמן בנר, כי אם יש הרי הוא נשפך בניעור ואסור הדבר משום מכבה, אלא שיש אפר או גחלת ללא שלהבת, או בנר מכובה והנידון משום מוקצה (תוס'), או בנר שעוה או של חלב (רשב"א ור"ן; שו"ע רעז,ג. ובנר פרפין המצוי כיום אם אינו דק כל כך, יש להקפיד לטלטל בנחת בענין שהשמן שבפי הנר לא ינוע. אור לציון ח"ב יח,יט) ומנערה בנחת (מאירי, מהרי"ל – מובא במשנ"ב רעז סק"ד). וטוב לעשות זאת ע"י נכרי במקום שאינו נצרך כל כך (רמ"א שם – לחוש לדעת הירושלמי שמחמיר בדבר. בהגר"א).

ולדעת הערוך המתיר 'פסיק רישיה' דלא ניחא ליה, יש להעמיד אף בנר שמן, כי אין נוה לו באותה מלאכה (רשב"א ורא"ש. וע"ע במאירי).

ב. כן הדין לענין טלטול שלחן או טבלה שמונח עליהם נר דולק. ואם היו מונחים עליהם דברים חשובים בכניסת שבת, הרי נעשו בסיס לדבר המותר והאסור ומותר לטלטלם [בתנאים הנ"ל] כאשר צריך את מקומם וכד' אם אי אפשר בניעור הטבלה כגון שחושש לנפילת הנרות או כיבויים (עפ"י משנ"ב רעז סק"ח; אור לציון ח"ב קעג, יט כא; שש"כ כ,סא).

כשהונח הנר בכוונה תחילה, בענין שנעשה השלחן בסיס לדבר האסור – אם התנה מערב שבת [ודי בתנאי אחד לכל השנה. ברכי יוסף; אור לציון ח"ב קעג,כא] שיהא מותר לטלטל הנר לאחר שיכבה; לדעת השו"ע (רעט,ד) מועיל תנאו. והרמ"א הביא דעה שאין מועיל תנאי, וכן מנהג בני אשכנז.

ג. בברייתא שנו: נר שאחורי הדלת – פותח ונועל כדרכו. רב הקפיד על המורים כן שהרי אפילו רבי שמעון המתיר דבר שאין מתכוין, מודה שאסור ב'פסיק רישיה ולא ימות' – הלכך אסור משום הבערה וכיבוי.

א. מרש"י משמע שהנר נכבה על ידי הרוח הבאה מפתחת הדלת. והתוס' מפרשים שהנר תלוי בדלת, ובהזוזת הדלת מתקרב השמן לשלהבת ומתרחק ממנה והריחו כמבעיר או מכבה. ואולם משום 'מוקצה' אין איסור שאינו נחשב לטלטול לנר, והדלת אינה נידונית כ'בסיס לדבר האסור' מפני שהיא בטלה אגב בית. או אפשר שמדובר בשכח.

ור"ח פירש שהנר קבוע בכותל, ועל ידי פתיחת הדלת או הגפתה, מקיש בכותל והנר זו. יש שכתבו שאין כאן 'פסיק רישיה' ממש אלא קרוב לכך ואעפ"כ אסור (עפ"י מאירי; מהרש"א בדהתוס'; באור הלכה רעז, א עפ"י לשון השו"ע 'שמה יכבנו'). ויש מי שכתב משום כן שאין בדבר חיוב חטאת אלא איסור בלבד (עפ"י שו"ת ר"א בן הרמב"ם ט).

ב. יש מקלים לפתוח ברגע שאין הרוח מנשבת. והמגן-אברהם אוסר. ונראה שבמקום הדחק יש להקל בזה כשפותח הדלת לאט לאט (עפ"י משנ"ב רעז סק"ג; שש"כ יג,לג).

ג. נר של שעוה וכד' שאין בו חשש של קירוב השמן וריחוקו מהאש, מותר לפתוח ולנעול אף כשהוא קבוע בדלת (רמ"א רעז,ב). ואם יש לחוש שע"י הפתיחה והנעילה יכבה לגמרי – אסור (ט"ז, משנ"ב סק"ח. ולכאורה מדובר שקרוב לודאי הוא, שאל"כ הלא אינו פס"ר, וכמו נייעור הטבלה דלעיל).

ד. רב יהודה התיר לפתוח דלת כנגד המדורה. ופרשו דבריו ברוח מצויה, שאין בה בכדי להבעיר הגחלים, אבל ברוח שאינה מצויה – אסור. ואביי חלק ואסר בכל אופן והקפיד על המתיר – גזרה רוח מצויה אטו שאינה מצויה.

א. הלכך צריך ליוזר בדבר, כמו שנקט אביי שהוא אחרון. ודוקא כשהמדורה קרובה קצת לדלת (תוס'), אבל כשהיא רחוקה, וכן גרות הרחוקים מהדלת או מהחלון, מותר לפתוח אעפ"י שהרוח מנענעת את השלהבת (אור לציון ח"ב יח, כ. וע' גם בשש"כ יג, לג).
ב. אם אין שם רוח כלל – מותר (מגן אברהם; משנ"ב רעו סק"י).

דפים קב – קכא

קכא. א. הרי שהיה שם כתוב על בשרו – מה יעשה ברחיצה וטבילה? מה דין 'גרמא' במחיקת השם?
ב. האם טבילה בזמנה מצויה?

א. הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו – לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת. נזדמנה לו טבילת מצוה – כורך עליו גמי ויורד וטובל. וטעם הדבר מפני שאסור לעמוד בפני השם ערום, אבל משום גרם מחיקה אין איסור, לפי שנאמר ואבדתם את שמם... לא תעשון כן לה' – עשיה אסורה, גרמא מותר. [ולא יהדק הגמי אלא כורכו ברפיון כדי שיכנסו המים. ואין לחוש להציצת הדיו, כי הדיו ושאר משקים לחים אינם חוצצים].

רבי יוסי מתיר לירד ולטבול לעולם ללא כריכת גמי ובלבד שלא ישפשף בידיו. ופרשו דבריו באופן שאין לו גמי מזומן וסובר רבי יוסי טבילה בזמנה מצויה, לכך מתיר להניח ידו על השם ולא לדחות הטבילה. ואילו חכמים אוסרים שמא ישכח ויסיר את ידיו, אלא צריך לחזור אחר גמי אעפ"י שתיבטל טבילה בזמנה.
א. פסק הרמב"ם (יסודי התורה ו, ובכס"מ ולח"מ) כחכמים (אך יש מפרשים שפסק טבילה בזמנה מצויה, וכדלהלן).

ב. מבואר בגמרא שגרם מחיקה מותר בכגון זה, כאמור. יש אומרים שאין התר אלא לצורך מצוה כגון טבילה של מצוה שבכאן (עפ"י מאירי, וכן נקט הרדב"ו ובתשובת נוב"י ובחזו"א ועוד. ולפ"י הטעם ברישא שלא ירחוץ הוא מחשש מחיקה, דומיא דלא יסוך). ויש אוסרים מחיקה בגרמא ואינם מתירים אלא בשם שעל בשרו שהוא עומד לימחק במשך הזמן (ע' ספר חסידים תתקי; תשב"ץ ח"א ב). כתבו כמה פוסקים על פי דברי הרשב"א, שאם עושה פעולה הגורמת למחיקה ודאית – אין כאן התר של 'גרמא'. ואין הדבר מוסכם.

ג. בכתיבת שני יודי"ן, שכתבו הפוסקים לחוש למחיקתם אם לא במקום צורך גדול (ע' תה"ד קעא; רמ"א וש"ך י"ד רעו, י) – נראה שאין לחוש כלל בגרמא, אפילו כשאינו לצורך (עפ"י אגרות משה י"ד ח"ב קלט).

ד. אם מהדק הגמי – חוצץ מדרבנן, אבל מהתורה עלתה לו טבילה כדין מייעוטו המקפיד עליו (כ"מ בריטב"א, וכ"כ בחזו"א י"ד צד, ח). ויש מי שחידש שכל דבר הנתון על הגוף מתוך כוונה שהמים לא יבואו לשם – חוצץ מדין תורה אפילו במיעוטו (עפ"י צפנת פענח תנינא גט).

ב. בסוגיא אמרו שמחלוקת תנאים היא האם טבילה בזמנה מצויה אם לא; חכמים סוברים אינה מצויה בזמנה, ולכן מי שהיה שם כתוב על בשרו יחזור אחר גמי אף על פי שתידחה טבילתו. וכן היא דעת רבי יוסי ברבי